

COMERÇ AMERICÀ I ORGANITZACIÓ FAMILIAR A CADIS 1700-1812

PALOMA FERNÁNDEZ PÉREZ

La ciutat de Cadis va tenir un paper primordial en les relacions mercantils entre Espanya i les seves colònies a Amèrica des del segle XVI, i especialment durant el segle XVIII en què el monopoli del comerç colonial va passar de Sevilla a aquesta ciutat dotada de millors condicions geoestratègiques. Els historiadors del Cadis del XVIII s'han ocupat d'analitzar el volum d'importacions i exportacions, i d'estudiar la composició del grup de comerciants que des de diferents punts de la Península i la resta d'Europa van centralitzar a Cadis les seves operacions mercantils amb l'Amèrica espanyola (García-Baquero, 1972, 1988, 1991. Bustos, 1990, pp. 54-56).

Poc sabem, malgrat aquests estudis, sobre el funcionament intern d'aquest grup social, i sobre les seves estratègies de reproducció social i d'adaptació als canvis socials, econòmics i polítics del segle. En aquest treball, es presenta una aproximació parcial a aquest tema, a partir d'una recerca més general sobre família i comerç colonial a Cadis que és la base de la meua tesi doctoral.¹

I. · DIVERSITAT D'ORÍGENS, DIVERSITAT D'ESTRATÈGIES FAMILIARS

Com a grup social, els comerciants de Cadis dedicats al comerç amb Amèrica constituïen, en el segle XVIII, aproximadament un 15 % del total de la població de la ciutat, entre 200 i 500 individus com a mitjana al llarg del segle.² Un 60 % d'ells havien nascut en territori espanyol, peninsular o americà, i l'altre 40 % en d'altres països europeus (particularment a França, Irlanda i Itàlia). Entre els nascuts a territoris espanyols, i segons el padró municipal de 1773, un 40 % procedia de pobles i ciutats de l'actual província de Cadis, i la resta d'altres àrees de Castella,

1. Tesi doctoral llegida a la Universitat de Califòrnia a Berkeley, el març de 1994, amb el títol *Family and Marriage Around Colonial Trade. Cadiz: 1700-1812*, dirigida pel Dr. Richard Herr i amb un comitè de tesi integrat pels doctors Tulio Halperin-Donghi i John H. R. Polt.

2. Les xifres numèriques concretes varien segons els autors, en funció de la nomenclatura que cada historiador accepta de padrons, censos municipals i altres fons com la matrícula de comerciants, però el percentatge és aproximadament 15 %. BUSTOS (1990), pp. 54-56. GARCÍA-BAQUERO (1991), pp. 74-75 i 84. Segons l'*Almanak Mercantil o Guia de Comerciantes*, que proporcionava informació sobre totes les places de comerç de l'Imperi espanyol, peninsular i americà, entre 1795 i 1808, el nombre de comerciants a l'engròs veïns de Cadis va variar entre 650 i 780 entre 1795 i 1800; després de l'epidèmia de febre groga, només hi havia 308 en 1803, pujant a 470 just abans del setge francès de la ciutat del 1808. Per a aquestes dades, i per a les relatives a nombre de comerciants a les distintes places de comerç espanyoles incloses a l'*Almanak*, vegeu FERNÁNDEZ PÉREZ (1987) Per a les dades sobre el nombre de comerciants a les places americanes de Veracruz, Guadalajara, Lima i Buenos Aires, segons l'*Almanak*, vegeu FERNÁNDEZ PÉREZ (1989), pp. 189-192.

amb un pes important dels comerciants d'origen basconavarrens, i una presència activa però quantitativament inferior de comerciants procedents del Llevant mediterrani i Amèrica. En xifres, residien a Cadis, el 1773, 958 comerciants, 544 d'origen espanyol i 414 d'origen estranger.

Les diferències dins del grup de comerciants de la Carrera d'Índies de Cadis no es varen limitar a l'origen geogràfic. Al seu interior hi havia igualment diferències basades en el gènere i l'origen socio-econòmic. Pràcticament tots els comerciants implicats en el negoci colonial van ser homes, però també nombroses dones es varen dedicar al negoci mercantil amb Amèrica. La majoria casades o vídues de comerciants que administraven el negoci familiar en cas de defunció del marit, i en les freqüents ocasions en què el marit es trobava de viatge a Amèrica o a la resta d'Espanya i Europa. També hi hagué solteres en edat adulta que, en un context d'aprenentatge ràpid de tècniques de compra-venda assíduament practicades a Cadis, varen invertir petits i mitjans capitals comprant mercaderies que confiaven per a la seva venda a Amèrica a agents comissionistes (FERNÁNDEZ PÉREZ (1994), pp. 15-16). S'ha de considerar que en un sector mercantil diferent, però relacionat amb el comerç colonial a l'engrós, el dels mercaders *de vara*, el 1771 d'un total de 396 mercaders existents a la ciutat, 112 eren dones.³ Com assenyalava a la *Curia Philipica* el tractadista Juan de Heví Bolaños, les dones no podien legalment exercir càrrecs públics, però l'ofici de mercader no es considerava càrrec públic perquè no resultava d'una elecció prèvia i, per tant, legalment les dones podien practicar el comerç.⁴ La pràctica femenina del comerç a Cadis va ser un fet, i a l'administració dels seus negocis utilitzaren sovint sistemes de valors i estratègies peculiars diferents als utilitzats pels homes. En funció del seu gènere establiren amb freqüència xarxes de solidaritat amb altres dones i varen preferir, en general, la disgregació de patrimoni per aconseguir el benestar familiar abans que la concentració de riquesa preferida pels comerciants varons.⁵

Si analitzem les diferències internes del grup considerant capacitat econòmica, Didier Ozanam ha establert categories per a la comunitat de comerciants francesos, amb una jerarquia de poder econòmic que estaria encapçalada per comerciants associats a cases de comerç a l'engrós amb important capacitat de mobilització de capital comú, darrera la qual se situarien aquells comerciants que s'iniciaven en la Carrera d'Índies i que intentaven associar-se amb potents cases de comerç o comerciants per diversos mitjans professionals i/o personals. Observant les estimacions del *Catastro de Ensenada* i de la *Única Contribución*, les quals reflecteixen aproximativament nivells de beneficis comercials obtinguts per comerciants espanyols i estrangers a mitjan segle, Antonio García-Baquero ha elaborat una altra classificació de nivells de riquesa, demostrant com el 1762 només un 25 % del total de comerciants espanyols tenien beneficis comercials estimats per sobre dels 1.000 pesos, quantitat que es considera mitjana de les utilitats estimades del grup. Un 50 % de comerciants espanyols, si considerem fiables les xifres del

3. La llista original de *mercaderes de vara* de Cadis de 1771 ha estat publicada a GARCÍA-BAQUERO (1991), pp. 115-120.

4. L'edició utilitzada no és l'original sinó una posterior de 1797. HEVIA BOLAÑOS (1797), p. 265.

5. Més detall de les diferents pràctiques i mentalitat de l'elit mercantil de Cadis en funció del gènere, a FERNÁNDEZ PÉREZ (1991), «Mujeres y burguesía en el Cádiz del siglo xviii», comunicació presentada al *Congreso Internacional La burguesía española en la edad moderna*. Universidad Complutense de Madrid (en premsa).

Catastro, tenien beneficis anuals per sota dels 500 pesos, mentre que del grup de comerciants no espanyols només un 10 % tenia beneficis per sota dels 1.000 pesos. Els estrangers controlaven, segons aquests percentatges, el gruix dels beneficis obtinguts del comerç colonial amb Amèrica, ja que un 30 % de comerciants no espanyols obtenia més de 5.000 pesos a l'any de beneficis estimats de les seves activitats mercantils (GARCÍA-BAQUERO (1991), p. 67-101; OZANAM (1968)).

La diversitat d'origens, cultures, mentalitats i nivells socio-econòmics induïx a una conclusió òbvia, i és que les estratègies d'aliança i reproducció social del grup de comerciants van ser igualment diverses d'acord amb aquests factors. Una anàlisi dels costums i pràctiques d'herència de les famílies de comerciants d'origen francès, irlandès, basconavarès, català, i castellà prova que efectivament hi hagueren diferents estratègies adoptades a Cadis per l'elit mercantil. Comerciants procedents del sud de França i Catalunya tenien tendència a concentrar el seu patrimoni (particularment l'establert a les seves terres d'origen) en un sol hereu que preferentment era el varó primogènit, mentre que els costums i pràctiques de repartiment igualitari entre tots els fills sense distinció de sexe eren comuns entre les famílies d'origen castellà, contribuint a la disgregació del patrimoni mercantil dels més rics comerciants de la ciutat, els quals tenien al llarg del segle un nombre mitjà de descendents legítims força més elevat que la mitjana de descendència legítima dels comerciants amb petits i mitjans recursos.

D'una altra banda, s'ha pogut determinar que la majoria de comerciants nascuts fora d'Andalusia, o que eren membres de famílies procedents de regions no andaluses, tenien tendència a establir aliances matrimonials i professionals endogàmiques amb famílies de similar origen i cultura, especialment aquells individus de famílies amb més poder econòmic i estatus social, amb un objectiu clar de concentrar i ampliar el patrimoni familiar base del capital de la societat mercantil. D'aquesta darrera tendència constitueixen un bon exemple les estratègies d'endogàmia geogràfica i professional dels comerciants naturalitzats d'origen irlandès Lorenzo Ley i Nicolas Jennet, els quals van aconseguir que al llarg de dues i tres generacions els socis de les seves companyies comercials es casessin amb les seves filles i germanes, consolidant i ampliant xarxes de contactes personals mercantils i al mateix temps, conservant dots que podien minvar el patrimoni i portant cap a la companyia familiar els capitals dels socis. En aquest cas concret, l'endogàmia professional es complementava amb una endogàmia geogràfica, seleccionant gendres de similar origen geogràfic i cultural, i amb una estratègia residencial segons la qual pares, fills casats i gendres residien un al costat de l'altre al mateix barri de la ciutat.⁶ Aquestes estratègies endogàmiques i residencials van ser comunes entre els grans comerciants d'origen irlandès, francès i basconavarès establerts a Cadis durant tot el segle. La majoria de comerciants d'origen pròpiament andalusí i castellà, els quals tenien beneficis comercials més aviat petits i mitjans, en general practicaven l'endogàmia geogràfica però no la professional, establint aliances amb famílies no lligades al comerç americà i/o amb famílies de la petita noblesa andalusina i castellana. Les famílies de comerciants catalans establertes a Cadis, com els Prats, els Pinyol, o els Almera, en general establiren aliances endògames de caràcter geogràfico-cultural i també de caràcter

6. FERNÁNDEZ PÉREZ (1994), pp. 235-238 (aliances establertes per Ley i Jennet) i pp.265-274 (costums d'herència segons origen geogràfico-cultural).

professional amb individus de similar professió i origen, tot i que també varen associar-se matrimonialment amb famílies andaluses locals.

II. EL PAPER HOMOGENEITZADOR DEL COMERÇ COLONIAL

Hem indicat ràpidament que va existir una diversitat de pràctiques en la transmissió de propietat familiar d'acord amb la diversitat interna del grup de comerciants de la Carrera d'Índies establert a Cadis, però, considerant determinats aspectes de les estratègies matrimonials i de reproducció del grup, s'ha observat d'una altra banda una homogeneïtat al llarg del segle en resposta directa a l'evolució del comerç colonial. Així doncs, per exemple, s'ha pogut establir una estreta connexió entre l'increment del volum del tràfic mercantil i el paper cada cop més rellevant de la dona de la burgesia mercantil a la vida pública de la ciutat i a l'administració de negocis familiars, d'una banda, i entre l'evolució del comerç amb Amèrica i la constitució d'unitats familiars a través del matrimoni i naixement de fills. Ambdós tipus d'interrelacions són les analitzades a continuació.

L'antropòleg Jack Goody ha indicat de forma precisa que el control familiar sobre les aliances familiars i la transmissió de patrimoni i estatus és més gran com més propietat tingui la família.⁷ Des d'aquest punt de vista, la llibertat i independència dels individus pertanyents a nivells socio-econòmics superiors es veuen fortament limitades per l'interès i interferència dels altres membres del grup familiar, definit aquest darrer no com una unitat nuclear sinó com una unitat extensa que en societats preindustrials relaciona individus amb llaços consanguinis i no consanguinis.⁸ S'ha de considerar, a més, que en els territoris on regia el dret familiar castellà, com va ser el cas de Cadis, el costum de transmetre la riquesa familiar a través de la dona en forma de dot i de porció igualitària d'herència paterna i materna (la *llegítima*), es va exercir una estreta supervisió de la dona, supervisió que es va reduir al llarg del segle pels canvis ideològics i culturals que van tenir lloc a partir de la segona meitat de segle, però també per les conseqüències socials derivades de l'activitat comercial de la ciutat.

Viatgers estrangers que visitaren la ciutat de Cadis a principis del segle XVIII destacaven la submissió, discreció, i *recato* de les dones de l'elit, tancades en el claustre o en el lloc per a elles reservat a la llar, l'*estrado*.⁹ Aquests trets, vint anys més tard, havien desaparegut segons el testimoni d'altres estrangers, els quals descrivien la participació de dones cultes, refinades i riques, en tertúlies de caràcter literari i polític sovintejades per varons.¹⁰ Sermons pronunciats en els púlpits de les esglésies de Cadis, publicats perquè la població els llegís, condemnaven a fi de

7. Jack Goody (1983), *The development of the family and marriage in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

8. Una introducció útil a aquests conceptes a James CASEY (1989), *The History of the Family*. Oxford: Blackwell.

9. Així ho va expressar el 1705 el missioner francès Jean-Baptiste Labat, en un text recollit a J. GARCÍA MERCADAL (1962), *Viajes de extranjeros por España y Portugal*. Madrid: Aguilar, vol. III (siglo XVIII), pp. 128-129.

10. Aquesta era la imatge que va rebre el visitant francès J. F. Peyton, recollida a GARCÍA MERCADAL (1962), pp. 799-800 i 879.

segle l'abandonament que feia la dona burgesa de la seva tasca tradicional vetllant pel marit i els fills.¹¹

El canvi produït en la posició de la dona respecte a la seva família no era un signe subjectiu descrit pels viatgers, sinó un fet que es pot mesurar en els protocols notariais i en les requisitòries d'Índies. Un o dos cops a l'any sortia la flota de Cadis en direcció cap a Amèrica, i en aquestes ocasions centenars d'immigrants arribats a Cadis amb l'esperança d'enriquir-se ràpidament deixaven la ciutat i se n'anaven en els vaixells. De mitjana els viatgers que creuaven l'Atlàntic i tornaven a Cadis per portar comandes i el producte de vendes fetes, tardaven un any i mig o dos si és que no morien en el trajecte o decidien quedar-se a viure a Amèrica, tant si estaven casats i tenien família com si no. Així, entre 1750 i 1796 almenys 203 dones legalment sol·licitaren al bisbe de Cadis la iniciació dels procediments necessaris per fer tornar d'Amèrica promesos i marits que ja portaven fora de Cadis més de tres i quatre anys sense donar notícies ni diners amb què sostenir les càrregues familiars.¹² Les absències dels varons de famílies mercantils de fortuna petita i mitjana (que eren la majoria a Cadis), degudes a la migració professional temporal, crearen dificultats a les dones. Aquestes haurien de sobreviure freqüentment de préstecs i del seu treball personal fins a la tornada de l'home que se n'havia anat invertint tota la petita i mitjana fortuna familiar en mercaderies destinades al mercat americà. Àdhuc quan la família de la parella ajudava financerament la dona i els fills deixats a Cadis, aquests ajusts eren consignats als llibres de comptabilitat familiar com a préstecs que s'havien de tornar o descomptar de l'herència final.

Una anàlisi dels padrons municipals de 1713 i 1773 revela el considerable pes de la dona com a cap de família davant del fet de la intensa migració mercantil masculina a Cadis. El 1713 les dones cap de família representaven aproximadament un 26 % del total de caps de família enregistrats a la ciutat, i el 1773 representaven al voltant d'un 14 %, percentatges inferiors però equiparables als elevats percentatges de dones caps de família trobats a censos de ciutats colonials americanes amb un fort creixement econòmic que forçava igualment la migració masculina, com Sao Paulo o Mèxic.¹³ El padró gadità de 1713 indica, per a la categoria de dones caps de família

11. Cayetano María DE HUARTE Y BRIVIESCA (1788), *Sermón Moral que en la Solemne Profesión de Sor Maria Juana de la Asunción, en el siglo doña Juana Caters, en el Convento de RR. MM. Descalzas de Cádiz el siete de diciembre de 1787 predicó el sr. d. ...* Cadis: Imprenta de Juan Ximénez Carreño, p. xiv-xv. Ídem, 1777. *Sermón que en 19 de febrero de 1777 Miercoles despues de la primera Dominica de Cuaresma, predicó a la Real Audiencia de Contratacion a Indias, en la Iglesia de RR. PP. Carmelitas Descalzos el Sr. ... Doctor en Sagrada Teología y Prebendado de la Santa Iglesia Catedral de Cádiz*, Cadis: Don Manuel Espinosa de los Monteros, Impresor Real de Marina, p. xiii-xiv. Ambdós conservats a la Biblioteca de Temas Gaditanos de Cadis.

12. Archivo Diocesano de Cádiz. Requisitorias de Indias. Ligalls 1855, 1856 i 1857.

13. En el Sao Paulo de mitjans del segle XVIII i a la brasilenya Vila Rica de principi del XIX hi havia més dones caps de família que homes en els censos, degut a les migracions a les mines i a zones d'expansió econòmica de l'interior. Vegeu Elizabeth Ann KUZNESOF (1986). *Household economy and urban development. Sao Paulo 1765 to 1836*. Boulder and London: Westview Press. I DONAD RAMOS (1975). Marriage and the Family in Colonial Vila Rica, *Hispanic American Historical Review* 55, 2, pp. 200-225. A la ciutat de Mèxic en el cens de 1811 un terç de totes les cases registrades estaven encapçalades per una dona, en el context d'una forta migració masculina al camp, segons Silvia M. ARROM (1978), «Marriage patterns in Mexico City, 1811», *Journal of Family History* 3, 4, pp. 376-391. Elizabeth Kuznesof ha indicat que la importància numèrica de dones caps de família podria ser un tret distintiu que caracteritzaria més Llatinoamèrica que no pas Europa, a E. KUZNESOF (1988), «Household, Family, and Community Studies, 1976-1986: A Bibliographical Essay», *Latin American Population History Newsletter* 14, p. 9-11. Diversos treballs de la Caroline Brettell per a Portugal, i la recerca doctoral base d'aquest article sobre el Cadis del divuit més aviat suggereixen que aquest tret distintiu seria comú a totes aquelles àrees geogràfiques en les quals per necessitats d'expansió econòmica intensa es produís una forta migració masculina temporal i permanent.

casades *con marido ausente*, on es trobava el marit: d'un total de 313 dones, 231 tenien el marit *ausente en las Indias*, un 73 %. En el padró de 1773, de les 111 dones casades caps de família amb marit absent, 45 tenien el marit a Amèrica.¹⁴

Aquestes xifres es refereixen a la població de Cadis en general, però una anàlisi de la informació procedent dels protocols notariais de l'arxiu provincial ha permès obtenir una dada que confirma l'impacte que la migració temporal professional a Amèrica va tenir en l'organització familiar de la burgesia mercantil. D'una mostra de 221 comerciants que varen viatjar a Amèrica almenys un cop a la seva vida per motius mercantils entre 1700 i 1812, 106 eren solters en el moment de viatjar, 8 eren vidus i 107 casats. Dels 115 comerciants (casats i vidus) que se n'anaren deixant a la ciutat gaditana una esposa i/o fills, 22 decidiren viatjar a Amèrica per primer cop el mateix any del seu casament, 91 viatjaren després d'un any de casar-se i només dos comerciants van viatjar a Amèrica abans del seu casament. D'una altra banda, 24 comerciants viatjaren el mateix any que les seves dones quedaren encintes per primer cop o el mateix any del naixement del primer fill o filla, i 30 viatjaren coincidint amb un embaràs o un part recent de la dona, circumstàncies totes que indiquen la clara connexió entre creació d'una família a través del matrimoni i/o naixement de fills, i la voluntat d'iniciar personalment els contactes mercantils amb Amèrica per mantenir la família.¹⁵

Aquests fets, contrastats amb dades notariais i amb les dades relatives a beneficis comercials del *Catastro* indiquen que una gran proporció dels comerciants de Cadis, especialment els de menys de quaranta anys amb mitjans i petits beneficis comercials, anaren a Amèrica per poder fer front a noves despeses familiars, i que els petits capitals de la majoria es van invertir en mercaderies destinades al mercat americà, deixant ben pocs recursos per al manteniment de la família en el període de dos o tres anys que els comerciants estaven fora de Cadis, una ciutat coneguda a l'Espanya de l'època pels seus alts preus en sectors bàsics per les despeses familiars com eren l'alimentació i l'habitatge.¹⁶ Aquesta imatge confirma la idea que la burgesia mercantil gaditana, particularment la d'origen espanyol, era econòmicament molt més feble que altres burgesies mercantils de l'Imperi com la mexicana.¹⁷

L'estreta interrelació existent entre la decisió d'iniciar la *Carrera de Indias* i la reproducció de les famílies de comerciants a través d'aliances matrimonials va experimentar canvis al llarg del segle segons la conjuntura. En connexió amb l'evolució del volum del comerç colonial realitzat a Cadis, el moment del matrimoni i el moment de vinculació plena legal en el comerç colonial a través de la matrícula en el Consolat de Comerç gadità eren més pròxims els anys abans del 1740 que després. Aquestes variacions es poden observar en els quadres següents:

14. Archivo Municipal de Cádiz. Padrones. Padrón de 1713 (lligall 1003) i Padrón de 1773 (Lligalls 1006 i 1007). Elaboració pròpia de xifres a FERNÁNDEZ PÉREZ (1994), p. 96.

15. Protocols notariais del Archivo Histórico Provincial de Cádiz. Informació elaborada a FERNÁNDEZ PÉREZ (1994), p. 91, quadre 2.2.

16. Només alguns comerciants deixaren recursos financers suficients per a mantenir les seves famílies en el període d'absència per motius professionals. Exemples a FERNÁNDEZ PÉREZ (1994), pp. 91-94.

17. Segons es desprèn del treball de David A. BRADING (1985), *Mineros y comerciantes en el Mexico borbonico (1763-1810)*. Madrid: Fondo de Cultura Económica.

QUADRE 1

DIFERÈNCIES EN LES EDATS D'ACCÉS AL MATRIMONI A CADIS
ENTRE 130 COMERCIANTS I LES SEVES DONES, 1700-1812

DIFERÈNCIA D'EDAT EN ANYS	NOMBRE DE CASAMENTS		
	DATA MATRIMONI 1700-1750	DATA MATRIMONI 1751-1800	DATA MATRIMONI 1800-1912
0-5	22 (47,8 %)	24 (28,2 %)	46 (100 %)
6-10	9 (19 %)	19 (22,3 %)	28 (100 %)
11-15	6 (13 %)	19 (22,3 %)	25 (100 %)
16-20	6 (13 %)	11 (12,9 %)	17 (100 %)
21-25	2 (4,3 %)	10 (11,7 %)	12 (100 %)
26-30	1 (2,1 %)	1 (1,1 %)	2 (100 %)
TOTAL	46 (100 %)	84 (100 %)	130 (100 %)

FONT: Archivo Diocesano de Cádiz. Secció 2. «Vicaría general. Expedients matrimonials», Lligalls 129, 134, 154, 159, 163, 185, 189, 211, 212, 220, 221, 225, 226, 237, 238, 247, 250, 254, 265, 269, 272, 275, 286, 287, 288, 289, 293, 296, 298, 299, 301, 302, 304, 306, 307, 309, 310, 312, 313, 316, 320, 323, 327, 337, 338, 341, 342, 344, 346, 347, 348, 354, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 367II, 368, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 385, 391, 395I, 395II, 395III, 396 bis, 398, 401, 406, 409, 410, 411, 418, 429, 430, 456, 470, 472 bis, 500, 502, 568, 583, 633.

QUADRE 2

EDAT D'ACCÉS AL PRIMER MATRIMONI ENTRE LES FAMÍLIES DE COMERCIANTS DE CADIS

ANY PRIMER MATRIMONI	HOMES			DONES		
	TOTAL INDIVIDUS	EDAT (MITJANA)	EDAT (MODA)	TOTAL INDIVIDUS	EDAT (PROMIG)	EDAT (MODA)
1700-1750	74	27,11	26	33	21	20
1751-1800	101	31,84	32	47	21,63	21

FONT: Protocolos notariales de les 25 notaries públiques de la ciutat, del Archivo Histórico Provincial de Cádiz, elaborats a Fernández Pérez, 1994, pp. 426-506.

QUADRE 3

RELACIÓ ENTRE LAS DATES DEL PRIMER MATRIMONI I L'ANY DE MATRÍCULA
EN EL CONSOLAT DE CADIS, 1700-1811

A	B	C	D
1700-1759	159	116 (72.8%)	43 (27%)
1760-1811	96	27 (28%)	69 (71.8%)
1700-1811	255	127 (49.8%)	112 (43.9%)

S'inclouen un total de 16 (6,2 %) comerciants que al llarg del període es van casar per primer cop el mateix any de la seva matrícula al Consolat, 10 a la primera meitat de segle, i 6 a la segona meitat.

FONT: Protocols notarial de les 25 notaries públiques de la ciutat del Archivo Histórico Provincial de Cádiz, elaborats a Fernández Pérez, 1994, pp. 426-506. Es consideren matrimonis celebrats a Cadis, Sanlúcar de Barrameda, Puerto de Santa María, Chiclana, Isla de León i Medina Sidonia (zona d'influència més propera a Cadis).

A: any de celebració del primer matrimoni de comerciants matriculats.

B: nombre de matrimonis de comerciants matriculats, celebrats entre els anys indicats.

C: nombre de comerciants matriculats casats per primer cop un any o més abans de la matrícula al Consolat (% sobre B).

D: nombre de comerciants matriculats casats un any o més després de matricular-se en el Consolat (% sobre B).

La lectura del quadre 1, per començar, indica que del total de 103 matrimonis recollits per la mostra, una gran part se celebraren amb nuvis d'una edat mes avançada que la de les núvies, especialment a la segona meitat de segle, i tan sols en deu matrimonis la núvia era més gran que el nuvi. Segons les xifres del quadre 1, les parelles de la burgesia mercantil de Cadis casades a la primera meitat de segle en general tenien entre si una diferència d'edat de menys de cinc anys en el 47% de casos de la mostra, i la diferència d'edat de més d'onze anys afectava un 35% del total de la mostra recollida per a la primera meitat de la centúria. A la segona meitat del segle, època d'arrencada decisiva de les exportacions i importacions del port de Cadis, el percentatge de parelles amb una diferència d'edat de fins a cinc anys era del 28%, mentre que el percentatge de parelles amb diferència d'edat superior a onze anys s'havia incrementat sensiblement al 48%.

És a dir, amb l'increment del volum del comerç colonial, els homes de la burgesia mercantil de Cadis es casaren globalment cada cop més tard, probablement després d'haver consolidat les seves fortunes i posició social gràcies a la *Carrera de Indias*, mentre que a la primera meitat de segle (considerada d'etapa inicial del comerç colonial a Cadis) els comerciants es casaven abans, com un mitjà d'associar-se amb altres comerciants i amb aquestes connexions i les dots obtingudes poder obtenir recursos per iniciar els negocis mercantils. Aquesta hipòtesi sembla confirmada pel quadre 2. En aquest quadre s'observa clarament com a la segona meitat del segle l'edat mitjana d'accés al matrimoni per primer cop per als homes s'endarrereix quasi cinc anys respecte a l'edat mitjana de la primera meitat, mentre que l'edat de les dones quasi no experimenta variacions al llarg del segle.

La interpretació d'aquesta variació ha d'introduir el fet de les diferencials possibilitats ofertes pel comerç amb Amèrica. Des del final del segle xvii i primers anys del xviii els comerciants

dedicats al negoci americà acostumaven a ser estrangers (italians, flamencs, francesos) amb poques arrels a Andalusia, necessitats per tant d'aliances amb famílies andaluses locals per poder entrar legalment en el comerç monopolitzat pels espanyols i, d'una altra banda, hi havia andalusos, castellans, bascos i navarresos, i individus del Llevant mediterrani amb poc capital propi als quals una bona dot d'una família notable local podia proporcionar recursos i contactes per iniciar el negoci.¹⁸ A partir de l'arrencada definitiva del comerç amb Amèrica a Cadis, des de la dècada del 1740, els comerciants tenien moltes més oportunitats que abans per generar grans fortunes en poc temps i, per tant, menys necessitat d'establir aliances matrimonials i obtenir dots. Aquesta hipòtesi, que explicaria el retard en l'edat d'accés al primer matrimoni dels comerciants a la segona meitat del XVIII, es confirmaria amb una anàlisi de les dades del quadre 3. D'un total de 255 comerciants matriculats casats a Cadis i a la seva àrea d'influència més propera, quasi un 67 % dels casats abans del 1760 ho varen fer abans de matricular-se al Consolat de Comerç de Cadis, mentre que quasi un 72 % dels casats a partir del 1760 ho varen fer després d'un any o més d'haver-se matriculat al Consolat.

El matrimoni, és a dir, l'aliança amb altres grups familiars de comerciants, no era tan prioritari a la segona meitat de segle com la participació plena al comerç americà, activitat que en aquests moments proporcionava més capital amb més rapidesa que abans. Alguns exemples de trajectòries individuals confirmen aquestes hipòtesis. El biscaí Juan Antonio de Uriarte Urbanco explicava en el seu expedient matrimonial del 1798 que ell havia deixat la seva vall de Somorrostro el 1785 per venir a Cadis quan tenia 16 anys. Des del 1785 i fins a l'any del seu casament a Cadis amb María de los Ángeles Comba Rodríguez el 1798, Juan Antonio de Uriarte va viatjar a Amèrica tres cops per motius del seu negoci mercantil.¹⁹ De manera semblant, el comerciant nascut a Cadis d'origen francès Pedro Felipe Venel Reybeaud es va casar amb la filla del comerciant irlandès naturalitzat Nicolas Jennet el 1768 quan tenia 43 anys, després d'haver realitzat diversos viatges a la Nova Espanya.²⁰ El basc José Antonio de la Gacha Sagastiverri, el qual va arribar a Cadis quan tenia 14 anys, va viatjar a Buenos Aires amb 18 anys d'edat, i es va quedar comerciant en aquesta ciutat americana durant catorze anys fins al seu retorn a Cadis el 1763, i quatre anys més tard, amb 36 anys, es va casar amb Manuela Sánchez de Osorio, la qual el 1767 tenia 19 anys.²¹

El retard de l'edat masculina d'accés al matrimoni al llarg del segle entre els comerciants dedicats al comerç colonial sembla no haver estat una peculiaritat de la ciutat de Cadis, ja que va ser un fet experimentat en altres ciutats mercantils del segle XVIII, com Buenos Aires i Burdeus, i la hipòtesi que explicaria aquest endarreriment per la pèrdua d'interès en el dot com a mitjà

18. Un tractament extens de l'evolució del dot a Cadis, per la població de la ciutat en general i pels comerciants matriculats al Consolat de Comerç en particular, a FERNÁNDEZ PÉREZ (1992), «Familia y transmisión de propiedad en el siglo XVIII. La evolución de la dote en Cádiz, 1740-1810», comunicació presentada a les *1 Jornadas de Demografía Histórica de Andalucía*. Universidad de Cádiz, Cádiz (en premsa).

19. Archivo Diocesano de Cádiz, secció 2, «Vicaría General. Expedientes Matrimoniales», lligall 568.

20. Archivo Diocesano de Cádiz, secció 2, «Vicaría General. Expedientes Matrimoniales», lligall 401.

21. Archivo Diocesano de Cádiz, secció 2 «Vicaría General. Expedientes Matrimoniales», lligall 395. D'altres exemples: Ignacio Rodríguez Báez i María Dolores Lasqueti (Archivo Histórico Provincial de Cádiz, Notaría 25, protocol 5760: foli 518-521) i Isidro Rodríguez Báez i María Rosa García del Canto (AHPC, Notaría 25, protocol 5760: fol. 514-517).

de finançament degut a les més grans possibilitats d'enriquiment proporcionades per l'activitat comercial s'ha utilitzat de forma convincent per al Brasil colonial.²²

III. ACUMULACIÓ DE CAPITAL I REPRODUCCIÓ FAMILIAR

La hipòtesi que connecta el retard masculí en l'accés al matrimoni, i la decadència del dot dins l'elit mercantil, amb el creixement econòmic de la segona meitat del segle XVIII, conté dues suposicions que s'estudien a continuació. D'una banda, que els comerciants de la Carrera d'Índies a Cadis van obtenir progressivament més grans beneficis derivats del comerç colonial al llarg del segle XVIII (almenys fins a la fallida de finals de segle), i, d'una altra, que, a conseqüència d'aquesta més gran i ràpida acumulació de capital mercantil, l'elit comercial va anar progressivament perdent interès en el dot, un recurs que, segons la meua recerca, havia constituït un instrument freqüent de finançament de societats mercantils a Cadis.

S'ha demostrat que efectivament hi hagué un augment del tràfic d'importacions i exportacions del port de Cadis, però les evidències utilitzades per demostrar que de forma individual els comerciants de Cadis van acumular riquesa a partir de la dècada del 1740 es basen, en la historiografia sobre el tema, en l'anàlisi de només una vintena d'inventaris de riquesa *post-mortem* pertanyents a comerciants de diversos orígens veïns de Cadis.²³ El quadre següent proporciona una visió més detallada, amb les dades dels capitals aportats per 228 comerciants en el moment del seu matrimoni, capitals que representen el valor conjunt dels diferents béns mobles i immobles posseïts pels comerciants.

QUADRE 4

VALOR MONETARI (PESOS DE 128 QUARTS) DELS CAPITALS APORTATS AL MATRIMONI PER 228 COMERCIANTS DE CADIS, 1700-1780

PESOS 128 QUARTS	1700-1740 NOMBRE (% TOTAL)	1741-1780 NOMBRE (% TOTAL)
0-500	43 (55,8 %)	75 (49,6 %)
501-1.000	5 (6,4 %)	2 (1,3 %)
1.001-5.000	7 (9 %)	17 (11,2 %)
5.001-10.000	4 (5,1 %)	11 (7,2 %)
+ 10.000	18 (23,3 %)	46 (30,4 %)
TOTAL: 77 (100 %)	TOTAL: 151 (100 %)	

FONT: Disposicions testamentàries, rebuts de dot i declaracions de capital del Archivo Histórico Provincial de Cádiz, elaborats a Fernández Pérez, 1994, pp. 533-571.

22. Susan MILDEN SOCOLOW (1980), «Marriage, Birth, and Inheritance: The Merchants of Eighteenth-Century Buenos Aires», *Hispanic American Historical Review* 60:3, p. 390. Paul BUTTEL (1976), «Comportements familiaux dans le négoce bordelais au XVIIIe siècle», *Annales du Midi* 88: 127, p. 139-152. Muriel Nazzari, 1990. Parents and Daughters: Change in the Practice of Dowry in Sao Paulo (1600-1770)», *Hispanic American Historical Review* 70:4, pp. 639-665. Ídem, 1991. *Disappearance of the dowry: women, families and social change in Sao Paulo, Brazil (1600-1900)*. Stanford: Stanford University Press.

S'observen d'aquestes dades dues clares tendències en l'evolució dels capitals aportats al matrimoni pels comerciants de Cadis al llarg del segle. D'una banda, l'increment dels capitals per sobre dels 1.000 pesos, de 37 % a 49 % de la mostra; i al mateix temps un notable descens dels capitals per sota els 1.000 pesos, del 62 % al 50 % de la mostra recollida en el quadre. Segons l'anàlisi efectuada sobre el volum de comerç colonial del port de Cadis per Antonio García-Baquero, hi hagué un creixement sostingut que s'hauria iniciat al voltant del 1709 i que s'hauria transformat en una decisiva arrencada d'exportacions i importacions des del 1748 al 1788.²⁴ Tenint en compte aquest fet, i els valors en pesos dels capitals del quadre superior, sembla prou evident que els efectes de la prosperitat generada per l'evolució del comerç colonial van tenir un impacte visible en l'increment del valor de les fortunes que els comerciants declararen notarialment tenir en el moment del seu matrimoni a la segona meitat del segle, valor que és força fiable, ja que separava de manera clara la fortuna personal respecte la fortuna que des de la data del matrimoni es considerarien béns ganancials, sobre els quals la dona podia tenir control en cas de mort o separació matrimonial.

L'increment de fortunes personals permetia una mobilitat i independència social i econòmica més gran que a principis de segle. Els comerciants, que es casaven més tard que a la primera meitat de segle, podien endarrerir la seva decisió de formar aliances amb famílies que donarien dots ja no tan necessàries com podien haver estat a principis de segle. Viatjaven a Amèrica per vendre mercaderies i s'enregistraven a la matrícula del Consolat de Comerç abans de casar-se. D'aquesta manera es produïren condicions favorables per a la progressiva independència de joves generacions d'homes respecte a les pressions i el control de les famílies corporatives patriarcales ja que, i seguint l'argument de l'antropòleg Jack Goody, en tenir menys valor la propietat transmesa per la dona disminuïa al mateix temps el poder i interès de la família de la dona per controlar les noves unitats familiars. La més gran independència econòmica acompanyaria, a final del segle i principi del XIX, la més gran independència professional generada per l'impacte de la fallida del comerç colonial. Les noves generacions, en la transició al segle XIX i degut a les circumstàncies de les guerres internacionals, la primera fase desamortitzadora de terres, la invasió napoleònica, i el poc futur del negoci mercantil amb la pèrdua de les colònies americanes continentals, van escollir carreres diferents a la dels seus pares comerciants. Molts fills i nets de poderoses famílies de comerciants de Cadis eren ja a la dècada del 1810 al 1820 militars, eclesiàstics, propietaris de terres destinades al conreu de la vinya, o buròcrates a Andalusia i a Madrid, tots ells grups socio-professionals que integrarien el que historiogràficament s'anomena burgesia liberal de l'Espanya del segle XIX.²⁵

23. La localització i l'anàlisi d'aquests inventaris es troben a GARCÍA-BAQUERO (1988), pp. 525-526. Una crítica parcial de les fonts utilitzades per García-Baquero vegeu-la a FERNÁNDEZ PÉREZ (1994), pp. 22-23.

24. GARCÍA-BAQUERO (1988), p. 541. Ídem (1972), *Decadencia comercial y guerras revolucionarias. La decadencia economica de Cadiz a raiz de la emancipacion americana*. Sevilla; Escuela de Estudios Hispano-Americanos/CSIC, p. 35.

25. L'anàlisi més profunda del destí professional de segones i terceres generacions, a FERNÁNDEZ PÉREZ (1994), pp. 341-351. En una recerca recent no acabada sobre la *fugida* de comerciants de Cadis, amb la crisi del comerç colonial, s'han localitzat individus que en la transició de finals del XVIII a la primera dècada del XIX es trobaven matriculats en el Consolat de Comerç de Lima, familiars de comerciants catalans com en Rafael Almera que era propietari de *cortijos* a Granada en cooperació amb el seu germà José Antonio Almera (comerciant a Cadis), i membres de la

D'una altra banda, la decadència de l'interès en el dot per part d'alguns sectors de l'elit mercantil, en el context de creixement del comerç colonial de la segona meitat de segle, va ser un procés lent però continuat, i el quadre següent l'il·lustra prou bé a partir d'una mostra de valors monetaris de 302 dots aportats per famílies de comerciants de Cadis, entre 1700 i 1780.

QUADRE 5

VALOR MONETARI DE 302 DOTS APORTADES
PER LES FAMÍLIES DE COMERCIANTS DE CADIS, ENTRE 1700 I 1780

PESOS 128 QUARTS	1700-1740 NOMBRE (% DEL TOTAL)	1741-1780 NOMBRE (% DEL TOTAL)
0-500	50 (53,1 %)	112 (53,8 %)
501-1.000	3 (3,1 %)	4 (1,9 %)
1.001-5.000	26 (27,6 %)	40 (19,2 %)
5.001-10.000	6 (6,3 %)	18 (8,7 %)
+10.000	9 (9,5 %)	34 (16,3 %)
	Total: 94 (100 %)	Total: 208 (100 %)

FONT: Disposicions testamentàries, rebuts de dots i contractes matrimonials del Archivo Histórico Provincial de Cádiz, elaborats a Fernández Pérez, 1994, p. 533-571.

De la comparació d'aquestes dades amb les indicades anteriorment sobre l'evolució de capitals es desprèn que mentre que els capitals inferiors a 1.000 pesos aportats al matrimoni pels homes del grup significativament baixaren després del 1740 com a probable resultat dels bons temps del comerç colonial, els dots inferiors a 1.000 pesos varen romandre estables després dels anys d'arrencada mercantil representant el 56% i el 55% de la mostra de dots per als períodes 1700-1740 i 1741-1780 respectivament. La prosperitat econòmica va beneficiar més els nuvis que les núvies, fet que es confirma pel lleuger canvi en el valor dels dots superiors a 1.000 pesos. Tots els dots superiors a 1.000 pesos van representar per a les quatre primeres dècades de segle el 43 % de la mostra, i el 44% en els quaranta anys següents, un increment significatiu si es tenen en compte dues circumstàncies. En primer lloc, que considerant les enormes fortunes que es van crear a partir de 1740 i fins a la dècada de 1780 (fet reflectit en l'augment del valor del capital aportat pels comerciants als seus matrimonis), hom lògicament suposaria que els comerciants donarien a les seves filles dots d'un valor més elevat que el valor dels dots donat als primers anys

família Uztáriz el 1808 es trobaven a Xerés explotant terres per comercialitzar vi a Anglaterra. Fills i néts de coneguts cognoms del comerç gadità com Gutiérrez de la Huerta i Rojas van participar activament en el moviment polític liberal dels anys vint del XIX. Descendents de comerciants francesos i bascoirlandesos de Cadis com B. Malibrán i A. Larrea es trobaven a Catalunya constituint empreses industrials als anys 40 i 60 del XIX.

de segle, ja que l'evolució mercantil ho permetia, com així va succeir en el valor dels capitals masculins, però aquesta lògica no va tenir un reflex a la realitat. I, en segon lloc, mentre que a la segona meitat del segle els dots de més gran valor no van experimentar un increment espectacular com en el cas dels varons, i els dots mitjans d'entre 1.000 i 5.000 pesos van anar disminuint proporcionalment, els nuvis portaven fortunes d'un valor molt més alt que el de les núvies.

Resumint, el creixement econòmic i l'espectacular creació de fortunes que van tenir lloc entre les dècades de 1740 a 1780 van incrementar les fortunes dels membres masculins de l'elit mercantil de Cadis, però no van tenir un correlatiu impacte en els dots de les dones del grup ja que el valor dels dots va romandre estable. El paper del dot com a base d'ascens econòmic individual va continuar essent una realitat fins a ben entrat el segle xx, però en àrees d'expansió econòmica lligades a activitats com el comerç que permetien l'ascens social ràpid, com va ser el cas de Cadis, el dot va anar lentament perdent atractiu.

El comerç colonial, a Cadis, va afavorir una presència més activa de la dona en l'organització i administració dels afers econòmics. L'increment dels negocis mercantils al llarg del segle i l'acumulació de capital derivada d'aquesta evolució, van tenir, indubtablement, una forta influència en el retard masculí de l'edat d'accés al matrimoni i en la lenta però progressiva decadència del dot en el seu doble vessant d'instrument de finançament mercantil i d'instrument de control de la família patriarcal sobre els individus. El lligam entre creixement econòmic i canvi social no va ser mecànic, però aquests canvis, juntament amb d'altres, van contribuir a la crisi de les formes familiars corporatives tradicionals i la progressiva adopció d'estructures familiars nuclears a l'Europa urbana occidental.